

О. В. Козьменко, д-р екон. наук, проф., ДВНЗ "Українська академія банківської справи НБУ"; Г. В. Кравчук, д-р екон. наук, проф., Чернігівський державний технологічний університет

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ ПІСЛЯ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

У статті проаналізовано перспективи розвитку страхового ринку з урахуванням впливу наслідків світової фінансової кризи.

Ключові слова: страховий ринок, фінансова криза, страхові компанії, страхові премії, страхові виплати, перспективи.

Постановка проблеми. Український страховий ринок на сьогодні ще, на жаль, не можна назвати ефективним і повноцінним інструментом забезпечення діяльності суб'єктів господарювання від настання несприятливих подій. Проблеми, які охоплюють вітчизняний ринок страхування, стосуються безпосередньо як суб'єктів страхового ринку (форм, методів і інструментів діяльності), так і законодавчого поля регулювання страхових відносин (ефективність функціонування державних органів регулювання в межах існуючого законодавства). Страховий ринок України у своєму формуванні і розвитку стикається з цілою низкою серйозних випробувань, які досліджуються вітчизняними науковцями і практиками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам дослідження специфіки діяльності страхового ринку за умов фінансової кризи та виявленню ретроспективних тенденцій його поступового розвитку присвячені праці багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема останнім свої дослідження у спектрі виявлення впливу фінансової кризи на страхування присвятили О. О. Гаманкова, О. В. Козьменко, С. С. Осадець, М. В. Мних та інші.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. На думку більшості вітчизняних аналітиків, даний ринок розвивався зі значними проблемами ще до виникнення фінансової кризи. Ці проблеми були обумовлені відсутністю системного регулювання з боку держави, недосконалістю законодавства, нерозвиненістю фінансового ринку в цілому. Системний аналіз результативних показників розвитку страхового ринку дозволить виявити проблеми та напрямки їх вирішення.

Мета статті – визначити наслідки впливу світової фінансової кризи на результативність функціонування страхового ринку України.

Виклад основного матеріалу. Перспективність подальшого розвитку страхового ринку України обумовлена не тільки подоланням піку нестабільності ситуації, що в даний момент простежується в економіці країни, але й вирішенням проблем, які накопичувалися впродовж всього історичного розвитку вітчизняного страхового ринку. Сучасна фінансова

криза лише загострила існуючі та виявила нові проблеми українського страхування.

Стрімкий розвиток страхового ринку України, який тривав протягом 1996–2008 років, та оптимістичні настрої учасників ринку були обумовлені насамперед швидкими темпами зростання валових страхових премій. Дана ситуація була результатом нерозвиненості страхової галузі в Україні та низького охоплення страховими послугами суб'єктів господарювання і населення України. Активне створення страхових компаній, метою діяльності яких і до сьогодні залишається нарощення страхових премій, обсяги яких набагато більші за страхові виплати, захоплення ринку за рахунок демпінгу страхових тарифів, оптимізація оподаткування та легалізація доходів сприяли розвитку вітчизняного страхового ринку за кількісними показниками, але не за якісною його складовою.

Тенденції розвитку світового страхового ринку протягом 2004–2007 рр. були незмінні, але в 2008 р. внаслідок негативного впливу фінансової кризи вони дещо змінились, а саме:

- країни, що розвиваються, показали стрімкі темпи розвитку своїх національних ринків, індустріально розвинені – спад;
- зменшення світових страхових премій у 2008 році становило 2 %, за страховими преміями зі страхування життя – 3,5 % і за ризиковим страхуванням – 0,8 %. Найбільший приріст спостерігався в країнах з економіками, які розвиваються;
- прибутковість страхування в 2008 році порівняно з 2007 роком зменшилась як у страхуванні життя, так і в ризиковому страхуванні;
- капітал акціонерів зменшився на 15–20 % у ризиковому страхуванні та на 30–40 % у страхуванні життя.

У 2009 році більшість із зазначених тенденцій збереглося, але вони мали більш м'який характер. Так, загальний обсяг світових страхових премій у 2009 р. скоротився на 1,1 %, тоді як у 2008 р. його скорочення становило 2 % (табл. 1).

Крім того, пожвавлення на фондовому та кредитному ринках дозволило покращити капіталізацію страхових компаній у 2009 р., особливо це стосується компаній *non-life*-страхування. Це також позитивно впливало на відновлення та підвищення платоспроможності страховиків.

Україна в 2009 році посідала 52-ге місце у світі (у 2008 році – 46-те, у 2007 році – 48-ме, у 2006 році – 47-ме, у 2005 році – 45-те, у 2004 році – 42-ге) за зібраними страховими преміями, з часткою страхових премій у світовому ринку на рівні, а також по відношенню страхових премій до ВВП та премій на душу населення.

Таблиця 1

**Річні темпи приросту світових страхових премій
у 2008–2009 рр., %**

Показники	Life-страхування		Non-life-страхування		Загальні премії	
	Рік					
	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Індустріально розвинутих країн	-5,3	-2,8	-1,9	-0,6	-3,4	-1,8
Країн, що розвиваються	14,6	4,2	7,1	2,9	11,1	3,5
Світові	-3,5	-2,0	-0,8	-0,1	-2,0	-1,1

Страховий ринок України у 2008 році займав 0,10 % світового страхового ринку, у той час як у 2009 році – 0,06 %; за ризиковими видами страхування у 2008 році – близько 0,23 % від світового, а в 2009 році – 0,00 %; зі страхування життя у 2008 році – 0,01 %, а в 2009 році – 0,09 %.

Український страховий ринок за показниками відношення страхових премій до ВВП та страхових премій на душу населення знаходиться поряд з такими країнами, як Росія, Угорщина, Словенія, Румунія, Сербія.

В Україні середні темпи зростання страхового ринку впродовж 2002–2009 років становили 46,4 %, обсяг статутних фондів страховиків збільшився порівняно з 2002 роком в 6,5 раза. У 2009 році обсяги страхових платежів зменшилися на 14,9 %. Дані щодо такого зростання на фоні макроекономічних показників України наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Основні макроекономічні показники України у 2002–2009 роках

Показник	Рік							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
ВВП, млн. грн.	225 810,0	267 344,0	345 113,0	441 452,0	544 153,0	720 731,0	949 864,0	914 720,0
ВВП індекс фізичного обсягу, %	105,2	109,6	112,1	102,7	107,3	107,3	102,3	84,9
ВВП, млн. дол. США	42 392,9	50 133,0	64 880,6	86 142,0	107 753,1	142 719,0	180 335,7	122 000
Обмінний курс, USD/UAN	5,3	5,3	5,3	5,1	5,0	5,5	5,3	7,9
Страхові платежі, млн. грн.	4 442,10	9 135,20	19 431,30	12 826,10	13 830,20	18 008,20	24 008,60	20 442,1

Показник	Рік							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Темпи зростання + / зменшення -, %	46,6	105,6	112,7	-34,0	7,8	30,2	33,3	-14,9
Страхові платежі, млн. дол. США	568,9	1 713,1	3 653,0	2 502,8	2 738,7	3 280,1	4 558,1	2 624
Страхові платежі до ВВП, %	2	3,4	5,6	3	2,6	2,50	2,53	2,1
Страхові платежі на душу населення, грн.	92,5	191,8	411	273,3	296,5	359,3	520,3	447,3
Страхові платежі на душу населення, дол. США	11,9	36	77,3	53,3	58,7	70,7	98,8	57,4

На сьогоднішній день основними проблемами та особливостями страхового ринку України можуть бути такі:

- незначний розмір статутного фонду, який повинні сплатити новостворені страхові компанії;
- невідповідність нормам ліквідності, диверсифікації та прибутковості розміщення страховиками коштів страхових резервів;
- незначна кількість страхових послуг і великий потенціал розвитку нових сегментів страхового ринку;
- агресивна стратегія першої двадцятки страхових компаній;
- підсилення конкурентної боротьби між страховими компаніями;
- низька фінансова надійність і платоспроможність страховиків;
- недостатні обсяги капіталізації та низька ліквідність активів страхових компаній;
- відмінність системи оподаткування страхових компаній та інших суб'єктів господарювання;
- викривлена структура страхового портфеля страховиків;
- активи страховиків на 40 % складаються з неліквідних активів;
- невизначеність механізму передавання активів однієї страхової компанії іншій;
- недостатній контроль та регулювання перестрахових операцій;
- слабка розвиненість страхування життя та недержавного пенсійного страхування;
- низький рівень актуарної практики та інституту брокерів на страховому ринку;
- блокування прийняття нової редакції Закону України "Про страхування" та законів щодо страхування екологічних і сільськогосподарських ризиків;

- обмеженість функцій Держфінпослуг стосовно регулювання та пруденційних заходів щодо контролю за страховим ринком;
- значні балансові збитки страховиків (прихована балансова збитковість класичних компаній);
- відсутність економічно обґрунтованих страхових тарифів на страховому ринку;
- критична залежність страхових компаній від частки іноземного капіталу в статутних фондах (близько 50 %);
- зменшення обсягів страхових платежів.

Вирішення даних проблем є необхідною умовою подальшого розвитку українського страхового ринку та досягнення високого рівня конкурентоспроможності його учасників. Відсутність перетворень та інфраструктурної перебудови страхового ринку України так і залишить його інструментом шахрайських зловживань і швидкого збагачення власників страхових компаній без реалізації значного фінансового та інвестиційного потенціалу.

Ще однією проблемою страхового ринку, яка постала в умовах фінансової кризи, є відокремленість в антикризових діях на взаємообумовлених ринках. Так, якщо виходити з позиції, що однією з основних складових ринкових перетворень в державі є всебічно розвинений зі сформованою інфраструктурою ринок фінансових послуг, то елементи даного ринку у вигляді ринку банківських і небанківських послуг повинні не тільки взаємовигідно співпрацювати, але й стимулювати подальший розвиток один одного за рахунок прозорих відносин між його учасниками. У свою чергу, значний вплив на ринок банківських і небанківських послуг має рівень розвитку та ефективність діяльності фондового ринку.

Для українського ринку страхування кризова ситуація в банківській сфері та зниження вартості цінних паперів на фондових біржах стала ще однією значною проблемою, яка суттєво вплинула на фінансову стійкість страховиків. Так, мораторій на видачу депозитів значно знизив рівень платоспроможності страхових компаній, оскільки в середньому приблизно 30 % страхових резервів було зосереджено саме в банківських вкладах. Покращення ситуації з видачею банківських вкладів не відбулось і після зняття мораторію, оскільки в значну частину банків ввели тимчасові адміністрації або банківські установи самі затягують процедуру повернення депозитів.

Крім того, плани Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг відносно створення фонду рефінансування збанкрутілих страхових компаній не знайшли підтримки в інших регуляторів, що призвело до такого факту: покращення фінансового стану страхових компаній можливе лише за рахунок збільшення статутного фонду за рахунок коштів акціонерів і власників страховиків.

Зниження вартості акцій на фондових біржах України також мало значний вплив на стабільність діяльності страхових компаній. Так, питома вага страхових резервів, вкладених в акції, становить більше ніж 34 % фінансових ресурсів страхових резервів у цілому. Зниження котирувань акцій більше ніж в три рази в 2008 році порівняно з 2007 року значно зменшили прибуток, який страхова компанія отримала б у разі продажу цінних паперів. Крім того, значна частина портфеля акцій страховиків – це низьколіквідні цінні папери або взагалі акції, які не пройшли лістинг на жодному з фондових майданчиків. Дана ситуація унеможливорює швидке виконання зобов'язань страхових компаній за рахунок реалізації активів навіть за мінімальною ціною.

Висновки. Отже, подальший розвиток страхового ринку України залежатиме від розвитку вітчизняного фондового ринку і послуг, які будуть на ньому пропонуватись, та стабільності функціонування банківської системи і спільного регулювання банківського та небанківського ринку фінансових послуг.

Таким чином, проблеми, про які наголошували учасники страхового ринку та наглядові органи протягом всього періоду розвитку вітчизняного страхового ринку, постали найбільш гостро саме в період економічного спаду та зниження платоспроможного попиту з боку страхувальників.

Безумовно, стверджувати однозначно про неконтрольований розвиток страхового ринку протягом 1996–2008 років було б неправильно. За даний період державними органами контролю за страховим ринком, саморегульованими організаціями та суб'єктами страхового ринку були здійснені певні кроки щодо покращення нагляду за страховою діяльністю, реєстрації і ліцензування учасників страхового ринку та розвитку певних видів страхування. Але темп і межі даних зрушень не відповідали сучасному конкурентному середовищу глобальної економіки і викликам, які вона спричиняє перед національними суб'єктами ринку фінансових послуг.

На жаль, прагнення до швидкої інтеграції нашої держави в міжнародні фінансово-економічні відносини не відповідає заходам, які здійснюють органи законодавчої і виконавчої влади. Дана ситуація може призвести не тільки до неспроможності рівної конкуренції між учасниками страхових ринків різних країн світу, але й до затягування інтеграційних процесів між нашою державою та світовою спільнотою. Це, по своїй суті, є набагато більшою проблемою і може вплинути як на скорочення обсягів прямих іноземних інвестицій та темпи адаптації вітчизняного законодавства до норм ЄС, так і зупинити розвиток ринку фінансових послуг в Україні на невизначений термін.

Велике значення, на думку Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг в Україні, при виході страхового ринку з кризи

матиме удосконалення механізмів регулювання фінансових установ шляхом запровадження таких заходів:

- внесення змін до Закону України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”, які суттєво розширюють повноваження Держфінпослуг у запровадженні тимчасової адміністрації в небанківських фінансових установах. Рівень таких повноважень і їх повнота з внесенням відповідних змін повинні стати адекватною рівню впливу Національного банку України в частині його повноважень щодо введення тимчасової адміністрації в банках;
- доопрацювання нормативно-правових актів Держфінпослуг, які регулюють процедури відбору та запровадження тимчасових адміністраторів, зупинення повноважень керівництва фінансових установ у період дії тимчасових адміністрацій, підвищення вимог до сертифікації тимчасових адміністраторів тощо;
- розробка з метою захисту прав споживачів, механізму передавання страховою компанією або пенсійним фондом власного портфеля іншій страховій компанії або іншому пенсійному фонду;
- запровадження механізму злиття або приєднання однієї фінансової установи до іншої, орієнтованого на захист прав споживачів;
- утворення в структурі Держфінпослуг спеціального департаменту, функціями якого є координація робіт із запровадження тимчасових адміністрацій, вдосконалення механізмів злиття та поглинання фінансових установ з метою поновлення платоспроможності та виконання взятих на себе зобов'язань, забезпечення інтересів споживачів небанківських послуг;
- підготовка пропозицій щодо усунення множинності органів державного регулювання у сфері недержавного пенсійного забезпечення та суміщення діяльності з адміністрування недержавних пенсійних фондів з діяльністю з управління активами недержавних пенсійних фондів;
- підготовка проектів законодавчих актів по наданню права регуляторам фінансових ринків запроваджувати тимчасовий мораторій на внесення установ до відповідних реєстрів та видачу ліцензій.

Таким чином, можна спрогнозувати два шляхи подальшого розвитку страхового ринку України: песимістичний і оптимістичний. За умови незначних перетворень законодавчого поля та збереження існуючих умов діяльності суб'єктів страхових відносин страховий ринок України і в подальшому буде розвиватися лише за допомогою перевищення темпів зростання премій над виплатами, що буде можливо за рахунок освоєння нової клієнтської бази, демпінгу тарифів на страхові послуги та прийняття на законодавчому рівні обов'язковості деяких видів страхування (медичне страхування). Але за умови зменшення економічного зростання вищенаведена політика буде неможливою і призведе до невиконання страховиками взятих на себе зобов'язань.

Такий сценарій не призведе до суттєвих перетворень на страховому ринку, що в результаті ще більше поглибить кризу. Збільшення обсягів

невиплат страхових відшкодувань і банкрутство страхових компаній спричинить втрату довіри до страхування в цілому.

Але слід відмітити, що потенційно страховий ринок України має значні можливості для розвитку і збільшення обсягів. Успішність розвитку буде залежати від вирішення питань стосовно збільшення вимог до організації страхової діяльності (рівня сплаченого статутного фонду, цін на ліцензії, встановлення походження капіталу та осіб, які є власниками страхової компанії). Це відкриє можливості для запобігання виходу на ринок кептивних і схемних страхових компаній. До того ж слід запровадити практику заборони на відкриття власниками збанкрутілого страховика нових страхових компаній.

Жорстке регулювання рівня ліквідності і справедливої вартості активів страхових компаній сприятиме збільшенню капіталізації вітчизняного страхового ринку. Збільшити можливості страхових компаній покривати значні за розмірами ризику надасть можливість політика самих страховиків та жорстке регулювання щодо розміщення страхових резервів.

Стратегічним завданням повинна стати зміна системи оподаткування страховиків і переведення їх на загальну систему стягування податків, що зупинить “схемне” страхування та методи оптимізації оподаткування.

Для страхових компаній велике значення матиме розвиток інституту брокерства в Україні, актуарна підготовка працівників страхових компаній.

Передумовою розвитку українського страхового ринку в наступні роки повинна стати співпраця суб’єктів страхового ринку з іншими учасниками ринку фінансових послуг та виконавчими і законодавчими органами влади. Це забезпечить всебічний контроль за страховими відносинами, надасть можливість страховим компаніям покращувати конкурентні переваги.

Врахування і реалізація перерахованих та інших рекомендацій щодо удосконалення вітчизняного страхового ринку забезпечить справжній захист інтересів суб’єктів господарювання і фізичних осіб у разі настання несприятливих подій різного роду. Таким чином, тільки за умови стратегічного розвитку страхових відносин і відповідних змін вітчизняний страховий ринок може стати конкурентоспроможним і дієвим механізмом не тільки захисту суспільних і господарських інтересів, але й інструментом стимулювання розвитку економіки країни в цілому.

Список літератури

1. Балук, Н. Р. Модель поведінки споживачів страхових послуг за концепцією маркетингу [Текст] / Н. Р. Балук // Вісник Львівської комерційної академії. – 2009. – Вип. 30.
2. Залетов, А. Н. Страховые рынки Восточной Европы и СНГ [Текст] / А. Н. Залетов, Р. Пукала, О. А. Слюсаренко, А. А. Цыганов. – К. : BeeZone, 2004. – 624 с.
3. Козьменко, О. В. Аналіз активів власного капіталу і гарантійного фонду провідних страхових компаній України [Текст] / О. В. Козьменко // Проблеми і перспективи

розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. – Суми : УАБС НБУ. – 2008. – Т. 23. – С. 302–309.

4. Офіційний сайт Дежфінпослуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.dfp.gov.ua/792.html?&tx_ttnews\[pointer\]=1&cHash=bae5e2f1f](http://www.dfp.gov.ua/792.html?&tx_ttnews[pointer]=1&cHash=bae5e2f1f).

Summary

The article analyzes the development perspectives of the insurance market considering the impact of the consequences of the global financial crisis.

Отримано 04.02.2011

Козьменко, О.В. Перспективи розвитку страхового ринку України після світової фінансової кризи [Текст] / О.В. Козьменко, Г.В. Кравчук // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць. – Суми: УАБС НБУ, 2011. – Вип.31. - С. 136-144.